

ARTYKUŁY I MATERIAŁY / ARTICLES AND PAPERS / ARTIKEL UND MATERIALIEN

Joanna Maria Chłosta-Zielonka

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

j.chlosta-zielonka@uwm.edu.pl • <https://orcid.org/0000-0001-8057-1898>

Kształtowanie regionalnej tożsamości w XXI wieku poprzez upamiętnianie warmińskiej poetki Marii Zientary-Malewskiej (1894–1984)

Shaping regional identity in the 21st century by commemorating the
Warmian poet Maria Zientara-Malewska (1894–1984)

Gestaltung der regionalen Identität im 21. Jahrhundert durch Gedenken
an die ermländische Dichterin Maria Zientara-Malewska (1894–1984)

Słowa kluczowe: tożsamość, wspólnota, Warmia, miejsca pamięci, upamiętnianie

Keywords: identity, community, Warmia, memorial sites, commemoration

Schlüsselwörter: Identität, Gemeinschaft, Ermland, Denkmäler, Gedenken

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest wskazanie, że postać warmińskiej poetki Marii Zientary-Malewskiej, która łączy przeszłość z teraźniejszością, może pomóc w poczuciu o regionalnej tożsamości. Istnienie w krajobrazie kulturowym różnorodnych nośników pamięci o niej, staje się mi-mowlonym bodźcem do uczestniczenia w ich kontemplacji, a w dalszym procesie wzbudza głębsze zainteresowanie miejscem, przedmiotem, tematem a w końcu samą osobą, prowadząc do budowania poczucia przynależności do pewnej wspólnoty przeżyć i wyobrażeń. Maria Zientara-Malewska jest postacią symboliczną dla Warmii. Można o niej mówić w wielu kontekstach: ucząc historii tej ziemi, opowiadając o jej dziedzictwie kulturowym, o tutejszych zwyczajach, tradycji, folklorze, gwarze warmińskiej – nawiązywała do gwary w poezji i prozie, piśmiennictwie.

ABSTRACT

The aim of the article is to indicate the manner in which the sense of regional identity may be boosted by the figure of the Warmian poet Maria Zientara-Malewska, who connects the past

with the present. The existence of various carriers of memory in the cultural landscape becomes an involuntary incentive to participate in their contemplation. Further, it triggers a deepened interest in the place, object, topic and, finally, the person, leading to building a sense of belonging to a certain community of experiences and ideas. Maria Zientara-Malewska is a symbolic figure for Warmia. She may be discussed in various contexts: while teaching the history of this land, talking about its cultural heritage, local customs, traditions, folklore, and the Warmian dialect – she referred to the local language in her poetry, prose and writing.

ZUSAMMENFASSUNG

Ziel des Artikels ist es, darauf hinzuweisen, dass die Figur der ermländischen Dichterin Maria Zientara-Malewska, die die Vergangenheit mit der Gegenwart verbindet, dazu beitragen kann, ein Gefühl für regionale Identität zu schaffen. Die Existenz verschiedener Erinnerungsträger in der Kulturlandschaft wird zu einem unfreiwilligen Anreiz, sich an deren Betrachtung zu beteiligen, und weckt im weiteren Verlauf ein tieferes Interesse am Ort, am Objekt, am Thema und schließlich an der Person selbst, was zur Bildung eines Zugehörigkeitsgefühls einer bestimmten Gemeinschaft von Erfahrungen und Vorstellungen führt. Maria Zientara-Malewska ist eine Symbolfigur für das Ermland. Es kann in vielen Zusammenhängen darüber gesprochen werden: über die Geschichte dieses Landes, über sein kulturelles Erbe, über lokale Bräuche, Traditionen, Folklore, über den ermländischen Dialekt – sie bezog sich in Poesie und Prosa und beim Schreiben auf diesen Dialekt.

Pojęcie tożsamości człowieka w trzeciej dekadzie XXI wieku niezwykle się komplikuje¹. Ma na to wpływ zmieniająca się na świecie w szybkim tempie sytuacja polityczna, społeczna i kulturalna. Publiczny dyskurs na temat ważnych wydarzeń w życiu narodu i społeczności, konieczność zajęcia stanowiska w danej sprawie np. wybór politycznego obozu czy strony w aktualnej wojnie) rosyjsko-ukraińskim implikuje zdefiniowanie własnej postawy i stanowiska. Należy zatem na początku rozróżnić tożsamość indywidualną, osobistą, związaną z psychologią, i tożsamość zbiorową, czyli społeczną. Pierwsza jest świadomością siebie i wynika z naszej biologii, genów, pochodzenia, czy wychowania. Miarę tożsamości zbiorowej stanowi stopień identyfikacji z daną społecznością: polityczną, religijną, etniczną, pokoleniową, zawodową, związaną z miejscem zamieszkania, z grupą przyjaciół lub rodziną a także świadomość wspólnych cech i poczucie jedności. We współczesnym świecie coraz bardziej zanika najbardziej rozpoznawalna przed laty cecha tożsamości zbiorowej, jaką jest etniczność, związana, wg Cliforda Geertza², z określonymi relacjami międzyludzkimi jak więzi krwi, powinowactwo rasowe, język, przynależność do określonego terytorium, religia, obyczaje w takim wymiarze jak na początku poprzedniego

¹ Pojęcie tożsamości znalazło się w centrum zainteresowań wielu polskich badaczy-antropologów. Wśród prac warto wymienić: W.J. Burszta, *Różnorodność i tożsamość. Antropologia jako kulturowa refleksyjność*, Poznań 2004; A. Kunce, *Tożsamość i postmodernizm*, Warszawa 2003; Z. Melosik, T. Szkudlarek, *Kultura, tożsamość i edukacja – migotanie znaczeń*, Kraków 2010.

² C. Geertz, *Historia i antropologia*, przeł. S. Sikora, „Polska Sztuka Ludowa. Konteksty” 1997, nr 1–2.

stulecia. Gdy etniczność uległa rozproszeniu, należy znaleźć inny sposób, aby połączyć wspólnymi więzami społeczność, żyjącą na określonym terytorium. Tożsamość etniczna może wchodzić w zakres tożsamości narodowej, która z kolei wobec globalizacji świata także traci swoje znaczenie. Choć nadal dla narodów ważne są tzw. czynniki narodotwórcze np. symbole, barwy, język czy historia, to jednak dla poszczególnych jednostek przestają one mieć tak duże znaczenie.

Przezwyciężaniu kryzysu tożsamości narodowej czy etnicznej, pomaga świadomość tożsamości regionalnej opartej na tradycji regionalnej, odnoszącej się do wyraźnie zdefiniowanego i wyznaczonego terytorium, jego cech społecznych, kulturowych, gospodarczych czy nawet topograficznych, wyróżniających go spośród innych małych ojczyzn. Wspólny światopogląd, wyobrażenia czy też pamięć regionów i ich społeczeństw może kształtować jego materialne dziedzictwo kulturowe. Jednym z myślicieli, który formułował tę tezę był Pierre Nora, postulujący badanie miejsc pamięci jako zinstytucjonalizowanych form zbiorowych wspomnień przeszłości. Jak pisał o jego poglądach Andrzej Szpociński:

„Miejscem pamięci” mogło być dla niego zarówno archiwum historyczne czy pomnik bohatera, jak i mieszkanie prywatne, w którym spotykają się zazwyczaj kombatanci, by obchodzić uroczystości z powodu jakiejś ważnej dla nich rocznicy. „Szłoby tu – pisze Nora – o miejsce w dosłownym znaczeniu tego słowa, w którym pewne społeczności, jakie by one nie były – naród, grupa etniczna, partia – składają swoje wspomnienia lub uważają je za nieodłączną część swojej osobowości”³.

Miejsca pamięci, do których według Andrzeja Szpocińskiego należy zaliczyć zarówno dobra materialne, jak i mentalne, oparte na wytwarzaniu określonych pojęć, mają niewątpliwie moc tworzenia pewnego rodzaju tożsamości:

Można przyjąć, że w wywodzącym się z tej drugiej tradycji rozumieniem kategorii „miejsca pamięci” nie są one niczym innym, jak swoistymi symbolami. Ich swoistość dotyczy co najmniej dwu spraw: po pierwsze, materialności nośników znaczeń, po drugie – dziedziny (jest nią przeszłość), do jakiej się odnoszą. W pierwszym wypadku w wyrażeniu metaforycznym „miejsca pamięci” akcent pada na słowo miejsca w drugim na słowo p r z e s z ł o ś ć . Bogactwo i różnorodność praktyk badawczych związanych z miejscami pamięci ma źródła w tym, że jedni badacze skłonni są większą uwagę przywiązywać do przedmiotu odniesienia (przeszłość), drudzy zaś do tego, w jaki sposób jest ona nam dana (miejsca)⁴.

³ A. Szpociński, *Miejsca pamięci (lieux de mémoire)*, „Teksty Drugie” 2008, nr 4, s. 12.

⁴ *Ibidem*, s. 14.

Pierre Nora podpowiadał, że miejsca pamięci poprzez długoletnie oddziaływanie konstruują zbiorową tożsamość grup i społeczeństw. Aleida Assmann pisząc o miejscach upamiętniania wskazywała, że „to pozostałość tego, co przestaje istnieć, zachowuje jednak pewne znaczenie. By znaczenie to nie zanikło, trzeba opowiedzieć historię, która zastąpi utracone *milieu*”⁵.

Obszar Warmii i Mazur, krainy geograficznej z ciekawą i zmienną przeszłością, daje ku temu nieograniczone możliwości. W tym regionie jest wiele miejsc takich jak pomniki, tablice, muzea, artefakty itp. Są one znakami skomplikowanej historii tego regionu, wielonarodowościowej, wielojęzycznej i niejednorodnej religijnie przeszłości, o której należy opowiadać, by stała się zrozumiała dla tutejszych mieszkańców i kolejnych pokoleń. W pielęgnowaniu tradycji bardzo chętnie biorą udział mieszkańcy regionu, uczestnicząc w festiwalach, piknikach, obchodach rocznic i regionalnych konkursach, odwiedzając muzea i miejsca pamięci o przeszłości.

Aby zrozumieć, o jaką przestrzeń historyczną i kulturową chodzi, należy przypomnieć pewne dwudziestowieczne fakty, przynajmniej w sposób ogólny, by móc zbudować na tej podstawie określone tezy. Na terenach byłych Prus Wschodnich w 1945 roku rozgrywały się zdarzenia tragiczne, które domagały się upublicznienia⁶. Jawna niesprawiedliwość dotykała ludność tutejszą, tę której nie objęła fala pospiesznej styczniowej ewakuacji i tę która pozostała świadomie. Byli wśród nich Warmiacy, Mazurzy, Niemcy, wszyscy ci, którzy zdecydowali się pozostać. Nie spodziewali się, że nowa władza, którą najpierw dysponowali Sowieci a potem Polacy z taką bezwzględnością odniesie się do wszystkiego, co zastane. Mordy, grabieże, gwałty, podpalenia, prześladowania miejscowej ludności, to tylko telegraficzny skrót doznanych klęsk.

Sytuacja bytowa tych, którzy zdecydowali się osiedlić na nowych terenach nie była dużo lepsza. Zastali kraj podbity, zniszczony i zastraszone⁷. Tworzenie normalnych warunków życia na zgłiszczach w Okręgu Mazurskim później województwie olsztyńskim trwało kilkanaście a nawet kilkadziesiąt lat. Andrzej Sakson ujął tę sytuację następująco:

W 1945 roku na Warmii i Mazurach w zasadniczy sposób zmieniły się dotychczasowe stosunki państwowe, polityczne, gospodarcze, wyznaniowe,

⁵ A. Assmann, *Pamięć miejsc – autentyczność i upamiętnianie*, tłum. Justyna Górny, w: A. Assmann, *Między historią a pamięcią. Antologia*, red. Magdalena Saryusz-Wolska, Warszawa 2013, s. 169.

⁶ Szerzej: S. Achremczyk, *Historia Warmii i Mazur*, t. 2, Olsztyn 2011, s. 1038–1023; *Warmiacy i Mazurzy w PRL, wybór dokumentów. Rok 1945*, wyb. T. Baryła, Olsztyn 1994; *Okręg Mazurski w raportach Jakuba Prawina, wybór dokumentów 1945 r.*, wyb. T. Baryła, Olsztyn 1996.

⁷ Po zakończeniu działań wojennych liczba ludności zmniejszyła się o 4/5 w stosunku do stanu sprzed 1945 r. i wynosiła 200 tys. osób. Miasta były zrujnowane w 40–50%. W zakładach przemysłu metalowego straty wynosiły 88%, w przemyśle mineralnym – 85%, drzewnym – 90%, przetwórczo-rolnym i spożywczym – 78%, budowlanym – 70%, w zakładach energetycznych oraz w gospodarce komunalnej – 75%. – zob. D.J. Łaniec, *Województwo olsztyńskie latach 1945–1948. Studia z odbudowy pozarolniczych działów gospodarki*, Olsztyn 1978, s. 21–23.

ludnościowe i narodowe. Trudno w przypadku tego obszaru mówić o jakiegokolwiek kontynuacji czy ciągłości tak w odniesieniu do terytorium, jak i ludzi. Dochodziło do zderzeń ideologii „zdobywców” i „przegranych”, „szabrowników” i „pionierów”. Dla wielu, zwłaszcza ekspatriowanych z Kresów Wschodnich i Litwy Kowieńskiej, była to swoista ziemia „niechciana”, a pobyt na niej traktowano często jak nie-szczęście i przekleństwo⁸.

Migracje na porzucone/odzyskane tereny ludności przygranicznej, z Polski centralnej, z Kresów Wschodnich, wreszcie ze wsi do miasta spowodowały, że tożsamość zbiorowa oparta na etniczności powoli traciła swoje znaczenie. Wielość przedstawicieli różnych narodów, kultur, religii, języków, obyczajów nie stała się bowiem na tych ziemiach zjawiskiem twórczym ze względu na swoją barwność i wyjątkowość tworzonego społeczeństwa. Nastąpił proces odwrotny, polegający na częściowym wydziedziczeniu z różnych wcześniejszych kultur np. Kresów północnych – szczególnie w odniesieniu do młodszych pokoleń – umożliwiający nowej władzy, szerzenie jednolitej, wyprodukowanej pod dyktando Stalina kultury tzw. socjalistycznej, wyzbytej z oryginalności i podporządkowanej totalitarnemu systemowi.

Dopiero po 1989 roku, w latach 90., rozpoczął się nowy dyskurs, mówiący o potrzebie łączenia pamięci o twórcach pochodzących z regionu Warmii i Mazur od czasów najdawniejszych aż po współczesność. Świadczą o tym daty powstania miejsc upamiętniających o nich wiedzę: w 1994 roku powstało Muzeum Marii Zientary-Malewskiej w Brąszewie, w 1996 roku z inicjatywy Mazurskiego Stowarzyszenia Miłośników Twórczości Ernsta Wiecherta w Piersławku założono Izbę Pamięci Ernsta Wiecherta, w 1997 doszło do otwarcia Muzeum Regionalnego w Ełku, w 1997 powstało Stowarzyszenie im. Arno Holza z siedzibą w Polsko-Niemieckim Centrum Kultury w Kętrzynie. Są oczywiście inne miejsca, w których pamięć o obecności artefaktów, ważnych dla dziedzictwa kulturowego, trwa dłużej. Mowa tu o Muzeum K.I. Gałczyńskiego w Praniu działającym od 1965 roku, Muzeum Michała Kajki w Ogródku, założonym w 1968 roku, czy Mazurskim Domu Pracy Twórczej Igora Newerlego (1957–1987), powstałym po jego śmierci w 1987 roku w Zgonie. Powstały zatem liczne nośniki pamięci, o których pisze Anna Kędziora:

Żyjąc w określonej zbiorowości, dana społeczność posiada wspólną, zbiorową pamięć, która nie jest jednakże intencjonalna, co oznacza, że członkowie danej grupy nie decydują o tym, o czym chcą pamiętać. W związku z tym pamięć potrzebuje nośników (miejsc) pamięci, czyli elementów ulokowanych poza ludzkim

⁸ A. Sakson, *Współczesne zróżnicowania etniczno-regionalne na Warmii i Mazurach*, w: *Polskość i symbioza kultur w integrującej się Europie*, red. J. Damrosz, Ciechanów 2000, s. 52.

*umysłem, w przestrzeni, w której dana zbiorowość funkcjonuje, które będą służyć przypomnieniu*⁹.

Celem artykułu jest wskazanie, że w odnalezieniu poczucia przynależności do regionalnej zbiorowości, a zatem odtworzeniu regionalnej tożsamości, może pomóc postać warmińskiej poetki Marii Zientary-Malewskiej, która łączy przeszłość z teraźniejszością. Istnienie w krajobrazie kulturowym różnorodnych nośników pamięci o autorce, staje się mimowolnym bodźcem do uczestniczenia w ich kontemplacji, a w dalszym procesie wzbudza głębsze zainteresowanie miejscem, przedmiotem, tematem a w końcu samą osobą, prowadząc do budowania poczucia przynależności do pewnej wspólnoty przeżyć i wyobrażeń.

Biografia Zientary-Malewskiej pozwala zrozumieć przeobrażenia historyczne tego regionu, ilustrując trudne wybory jej mieszkańców. Osoba Zientarówny prezentuje polskie działania kulturotwórcze w międzywojniu, walkę o utrzymanie polskich placówek edukacyjnych. W tle pozwala zobaczyć politykę ówczesnych czasów, zarówno ze strony niemieckich władz w stosunku do polskiej ludności w Prusach Wschodnich, jak i niezbyt zorganizowane wsparcie ze strony Polski.

Zientara-Malewska urodziła się 4 września 1894 roku, jeszcze w XIX wieku na Warmii, w Brąswałdzie, ówczesnym Brunswaldzie, leżącym w zaborze pruskim, a zmarła w 2 października 1984 roku. Rok 2024 daje zatem sposobność uczczenia poetki z dwóch powodów: 130 rocznicy urodzin i 40 rocznicy śmierci.

Symbolicznym dowodem, że w regionie jest to postać ważna dla mieszkańców było zwycięstwo Zientary-Malewskiej w 2000 roku w plebiscycie „Gazety Wyborczej” na najpopularniejszego olsztynianina roku. Jej postać jest przypomniana w radiowych audycjach z okazji historycznych rocznic czy też przywoływania rodzimego folkloru. Mówi się o niej także wtedy, gdy analizuje się gwarę warmińską, lubiła bowiem używać w swojej twórczości literackiej gwarowych zwrotów. W Olsztynie, stolicy regionu, jest patronką ulicy i jednej ze szkół podstawowych. W Brąswałdzie – miejscowości, w której się urodziła – znajduje się poświęcona jej Izba Pamięci. Od kilkudziesięciu lat organizowany jest tam również konkurs recytatorski jej imienia.

O podtrzymanie pamięci o tej warmińskiej poetce zabiegają współcześni badacze jej życia i twórczości. Jest wśród nich w najstarszym pokoleniu, od wielu lat opisujący historię regionu Jan Chłosta¹⁰, a w najmłodszym Joanna Daniluk¹¹, autorka doktoratu pt. *Piśmiennictwo i działalność społeczno-oświatowa Polek w Prusach Wschodnich i ich wpływ na dorobek kulturowy Warmii i Mazur w XX wieku* (Olsztyn

⁹ A. Kędziora, *Miejsca pamięci w zarządzaniu pamięcią o artyście*, „Zarządzanie w Kulturze” 2012, nr 13, z. 2, s. 102.

¹⁰ J. Chłosta, *Debiutanckie wiersze Marii Zientary-Malewskiej*, „Prace Literaturoznawcze” 2014, nr 2, s. 301–313.

¹¹ J. Daniluk, *Wizerunek działaczek ruchu polskiego w twórczości Marii Zientary-Malewskiej*, „Echa Przeszłości” 2021, nr 22/1, s. 157–179.

2022), w którym obok Zientary-Malewskiej opisuje Emilię Sukertową-Biedrawinę, Władysławę Knosałę czy Otylię Teszner-Grotową. niespotykane dzisiaj cechy osobowości, którymi się odznaczała Zientara-Malewska, jak niezłomność postawy społecznej, bezgraniczne i autentyczne oddanie służbie ojczyźnie z pominięciem życia osobistego, kryształowe cechy charakteru, mogą stanowić wzór i świadectwo swojego czasu.

Miejsc pamięci związanych z postacią Marii Zientary-Malewskiej jest na Warmii wiele, a jak twierdzi Alicja Kędziora:

Miejsce pamięci, pojęcie adekwatne w zarządzaniu pamięcią, byłoby zatem pozwalającym na budowanie tożsamości i samoidentyfikacji danej społeczności obiektem, ulokowanym w określonej przestrzeni kulturowej, będącym symbolicznym wyrazicielem wspólnych wartości. Może przybierać postać materialną bądź niematerialną, niekoniecznie musi podlegać procesom instytucjonalizacji, zawsze jednak wchodzi w obszar kulturowej przestrzeni umuzealnionej, tj. takiej, której nadane zostały funkcje pamiętania o przeszłości. Miejsce pamięci, ściśle powiązane z istotnymi dla danej zbiorowości momentami historycznymi, społecznymi i kulturowymi, konstytuuje tożsamość grupy, staje się łącznikiem pomiędzy jej członkami a przeszłością¹².

Aby zrozumieć uzasadnienie przywoływania poetki w różnych kontekstach, warto przyrzeć się życiu i twórczości Marii Zientary-Malewskiej, a następnie miejscu jej upamiętniania, by ocenić, jakie wartości z nimi związane mają dzisiaj znaczenie uniwersalne i kulturotwórcze.

ŻYCIE I TWÓRCZOŚĆ

Maria Zientara-Malewska była nauczycielką, poetką i działaczką warmińską. W miejscu urodzenia, w Brąswałdzie, ukończyła niemiecką szkołę, język polski poznając dzięki lekcjom religii oraz lekturze polskich gazet i kalendarzy, jakie prenumerował jej ojciec. Duży wpływ na kształtowanie osobowości przyszłej poetki wywarł ksiądz Walenty Barczewski, który gromadził na plebanii w Brąswałdzie wiejską młodzież. Uczył ją potajemnie języka polskiego a także polskiej historii, geografii i literatury.

W czasie przygotowań do plebiscytu 1920 roku uczestniczyła w trzecim z kolei kursie dla przyszłych pomocniczych sił nauczycielskich. Jak pisze we wspomnieniach, przełomowe znaczenie miała dla niej wycieczka do Polski w 1921 r., możliwa dzięki finansowemu wsparciu Związku Obrony Kresów Zachodnich. Zaowocowała

¹² A. Kędziora, op. cit., s. 108.

ona potem także nauką w Państwowym Seminarium Nauczycielskim w Krakowie. Była członkiem Związku Polaków w Niemczech, pracowała w redakcji „Gazety Olsztyńskiej” w Olsztynie w latach 1921–1923, działała w chórach i towarzystwach społecznych. Angażowała się w prace Towarzystwa Kobiet Polskich na Warmii organizujących kursy wiedzy o polskiej literaturze i geografii dla dziewcząt i kobiet, a także w prace Związku Towarzystw Młodzieży w Prusach Wschodnich. Działała także w Polsko-Katolickim Towarzystwie Szkolnym na Warmię. Krótko prowadziła polskie przedszkole w Gietrzwałdzie, a od 10 kwietnia 1929 r. rozpoczęła nauczanie w polskiej szkole w Chaberkowie. Następnie kierowała w latach 1931–1933 Wydziałem Przedszkoli i Opieki Religijnej Związku Polskich Towarzystw Szkolnych w Niemczech. Wizytowała wtedy polskie przedszkola na terenie Niemiec, była redaktorem odpowiedzialnym „Poradnika Nauczycielskiego”.

Ostatnie lata przed wojną przepracowała jako nauczycielka polskich szkół na Pograniczu (w Złotowie 1933–1935 i w Nowym Kramsku 1935–1939). Została aresztowana na początku września 1939, uwięziona w Ravensbrück, a po zwolnieniu przebywała pod policyjnym nadzorem w rodzinnym Brąswaldzie.

W 1945 roku znalazła zatrudnienie w Wydziale Oświaty przy Pełnomocniku Rządu na Okręg Mazurski, Jakubie Prawinie, nadzorując działalność przedszkoli i sierocińców. Była członkiem Polskiego Komitetu Narodowościowego i Instytutu Mazurskiego. W 1948 roku poślubiła wdowca, Ottona Malewskiego i od tego czasu używała podwójnego nazwiska. W 1950 roku „zachęcono” ją do zwolnienia się z pracy w Kuratorium i przeszła na emeryturę. Nie przestała jednak angażować się w życie publiczne. Uczestniczyła w pracach olsztyńskiej Delegatury Państwowego Instytutu Sztuki, zbierając rodzimy folklor. W 1952 roku została przyjęta do Związku Literatów Polskich (ZLP) i współorganizowała założenie pisma „Słowo na Warmii i Mazurach”, dodatku do „Słowa Powszechnego”. W 1955 rozpoczęła współpracę z Zespołem Pieśni i Tańca „Olsztyn”. Od 1955 roku współtworzyła Olsztyński Oddział ZLP¹³.

Przede wszystkim była jednak poetką. Pierwszy wiersz pt. *Pory roku* opublikowała w „Gazecie Olsztyńskiej” 4 grudnia 1920 r. Na łamach tego pisma ogłaszała później kolejne utwory, głównie wiersze patriotyczne i religijne. Jej twórczość znalazła się także w dwóch przedwojennych antologiach: *Warmia i Mazury* (1927, pod red. Pawła Sowy) i *Nasi poeci* (1935, pod red. Augustyna Steffena).

Po wojnie wydano dwadzieścia pozycji książkowych jej autorstwa, w tym sześć tomików wierszy. Zadebiutowała zbiorem reportaży i szkiców, wspólnie z Wandą Pieńkowską, pt. *Rośnie do słońca* w 1954, następnie opublikowała tomiki wierszy: *Pieśni Warmianki* (1963), *Tym co przybyli* (1965), *Wiersze warmińskie* (1970),

¹³ Maria Zientara-Malewska (1894–1984). *Życie i twórczość, bibliografia*, oprac. J. Kępiśta i in., Olsztyn 1995; *Olsztyńskie biografie literackie 1945–1988*, praca zbiorowa, red. J. Chłosta, Olsztyn 1991, s. 108–112; H. Sawicka, *Maria Zientara-Malewska: zarys monograficzny życia i twórczości*, Olsztyn 1988; J. Chłosta, *Maria Zientara-Malewska, w: 100 wybitnych postaci Warmii i Mazur*, Olsztyn 2018.

Na *warmińską nutę* (1982) i *Dla mego ludu śpiewać chcę* (1983) oraz kilka książek wspomnieniowych i zbiory dla dzieci m.in. *Baśnie znad Łyny* (1970) i *To nie ballada, to prawda!* (1976).

We wspomnieniach dotyczących okresu przed II wojną światową pt. *Śladami twardej drogi* autorka przedstawiła swoje życie od momentu narodzin. O pracy nauczycielki w polskich szkołach tworzonych na terenie Niemiec napisała w dwóch zbiorach: *Płonące krzaki nad Obrą* (1961) i *Złotowszczyzna* (1971).

Po śmierci Marii Zientary-Malewskiej, ukazały się w 1985 *Wspomnienia nauczycielki spod znaku Rodła* oraz w 1988 roku, książka *Wieś nad łąkami*, opracowana przez Hannę Sawicką, a skupiona wokół wspomnień związanych z rodzinną wsią poetki – Brąswaldem. Znajdujemy w niej opis warmińskiego obyczaju, a wśród opisu chaty warmińskiej i różnorodnych zwyczajów, przytoczenia legend, pieśni i przysłów z Brąswaldu i okolic wypowiedzianych w gwarze warmińskiej oraz historię trwania polskiego kościoła i szkoły w Prusach Wschodnich przed 1939 rokiem.

Hanna Sawicka jest także autorką publikacji pt. *Maria Zientara-Malewska. Monografia życia i twórczości*, wydanej w 1981 roku, a uzupełnionej i znacznie poszerzonej, w 1998 roku¹⁴. Do autorów zajmujących się twórczością poetki w latach jej życia należeli m.in.: Władysław Gębik, Władysław Ogrodziński, Klemens Oleksik, Tadeusz Oracki, Henryk Panas, Stefan Połom, Jerzy Sokołowski, Tadeusz Stępowski i Tadeusz Swat.

W 2004 roku Hanna Sawicka i Jan Chłosta opracowali po raz pierwszy *Wiersze wybrane*¹⁵ poetki, prezentujące cały jej zachowany dorobek poetycki. Jak piszą autorzy w *Nocie edytorskiej*: „Źródłem niniejszej edycji są rękopisy oraz pierwodruki, zamieszczone w prasie bądź w wydawnictwach zwartych. Rękopisy sięgają 1920 roku [— —] Wiele liryk, dotąd zachowanych w rękopisach, po raz pierwszy doczekało się druku”¹⁶. Na końcu autorzy umieścili *Kalendarium życia, działalności publicznej i twórczości literackiej Marii Zientary-Malewskiej*, a także bibliografię podmiotową i przedmiotową.

Oprócz tego twórczością poetki zajmowali się w latach 90. XX wieku i później: m.in. Jan Chłosta, Joanna Chłosta-Zielonka, Zbigniew Chojnowski, Joanna Daniluk, Jan Roslan i Hanna Sawicka. Obok wspomnianej Hanny Sawickiej, do najbardziej aktywnych badaczy jej dorobku należy Jan Chłosta, który w 1994 roku zebrał wspomnienia o poetce w tomie *Czytaliśmy sercem*¹⁷, a w 2008 roku dokonał wyboru i opracowania baśni i legend autorstwa poetki w tomie *O różnych kłobukach, skarbach*

¹⁴ H. Sawicka, *Maria Zientara-Malewska. Monografia życia i twórczości*, Olsztyn 1998, s. 7–8.

¹⁵ M. Zientara-Malewska, *Wiersze wybrane*, oprac. H. Sawicka, J. Chłosta, Olsztyn 2004.

¹⁶ *Ibidem*, s. 373.

¹⁷ *Czytaliśmy sercem. Wspomnienia o Marii Zientarze-Malewskiej*, wstęp i opracowanie J. Chłosta, Olsztyn 1994.

*i zaklętych zamkach*¹⁸. Wśród osób pielęgnujących postać poetki, warto także wyróżnić Ewę Zdrojkowska, dziennikarkę Radia Olsztyn, która w swojej pracy dziennikarskiej wielokrotnie nawiązywała do życia i twórczości Zientarówny, a w książce *Literacki atlas Warmii i Mazur*¹⁹ poświęciła jej rozdział, zapraszając do gawędy o miejscach z nią związanych.

W propagowanie wiedzy o poetce angażowała się, zmarła niedawno, jej bratanica Maria Surynowicz (1940–2021). Od czasów powojennych mieszkała z ciotką, pomagając jej w trudach codzienności do ostatniego dnia. Po jej śmierci uczestniczyła we wszystkich możliwych sposobach podtrzymywania o niej pamięci, otwierając uroczystości z nią związane, wygłaszając o niej pogadanki w radiu, relacjonując fakty z jej życia, wspierając w inicjatywach innych, przekazując pamiątki po niej do archiwów i bibliotek.

Maria Zientara-Malewska jest postacią symboliczną dla Warmii. Można o niej mówić w wielu kontekstach: ucząc historii tej ziemi, opowiadając o jej dziedzictwie kulturowym, o tutejszych zwyczajach, tradycji, folklorze, gwarze warmińskiej – nawiązywała do gwary w poezji i prozie, piśmiennictwie. Jej twórczość ma także wiele odsłon: są wśród niej wiersze religijne, pokazujące jej żarliwy katolicyzm, patriotyczno-krajobrazowe, w których pobrzmiewa umiłowanie do ojczyznej ziemi. W twórczości autobiograficznej, we wspomnieniach, poetka pokazuje także drogę zwykłej dziewczyny z wiejskiej chaty, która stała się znaną osobą, działaczką i osobowością.

BRĄSWAŁD JAKO MIEJSCE PAMIĘCI O POETCE

Brąswałd został opisany przez samą Zientarę-Malewską w książce *Wieś nad łąkami*.

„Jak pasma z utkanego przędziwa liczne drogi i ścieżki rozchodzą się z Brąswałdu na wszystkie strony świata [— —]. Spośród barwnego skupiska wsi wyrasta potężna bryła czerwony neogotycki kościół brąswałdzki, sięgający krzyżem w błękit nieba. [— —] Tam gdzie kiedyś były jeziora, znajdują się dziś wspaniałe łąki, dające dużo wonnego siana dla koni i bydła”²⁰.

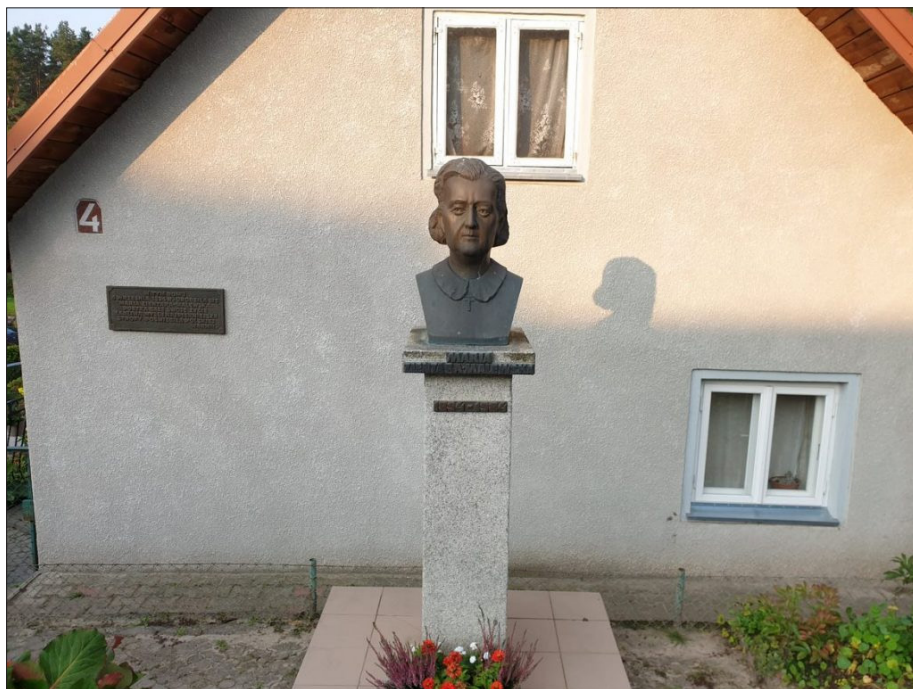
Poetka wyraża zachwyt dla piękna krajobrazu roztaczającego się wokół Brąswałdu, opowiada jego historię od założenia w 1337 roku do czasów jej współczesnych. Przypomina, że miejsce urodzenia i atmosfera z nim związana ukształtowały jej drogę życiową.

Wspomniany wcześniej ks. Walenty Barczewski, folklorysta, działacz ludowy, poseł do Sejmu Prowincjonalnego w Królewcu w latach 1921–1928, który był

¹⁸ M. Zientara-Malewska, *O różnych kłobukach, skarbach i zaklętych zamkach*, wyb. i oprac. J. Chłosta, ilustr. M. Śrutkowska-Felińska, Olsztyn 2008 (II wyd. Olsztyn 2014).

¹⁹ E. Zdrojkowska, *Literacki atlas Warmii i Mazur*, Olsztyn 2020.

²⁰ M. Zientara-Malewska, *Wieś nad łąkami*, przedmowa, oprac. H. Sawicka, Olsztyn 1988, s. 22–23.

Dom urodzenia Marii Zientary-Malewskiej, źródło: <https://szlakswietejwarmii.pl/braswald/>

proboszczem w Brąswaldzie przez 34 lata i przyczynił się do ukończenia budowy nowego kościoła we wsi, wpłynął na jej wykształcenie i ukształtował poglądy²¹:

Ksiądz Barczewski pozostawił po sobie nie tylko pomnik [mowa o kościele – przyp. aut.], ale także wdzięczną pamięć w sercach tych, których uczył kochać polskość. A uczył poprzez polskie kazania w kościele i prowadzoną naukę w murach plebanii, gdzie młodzież zdobywała umiejętności czytania i pisania po polsku, poznawała ojczyzną historię, geografję i literaturę²².

Mimo wielu przeciwności ze strony władz niemieckich od kwietnia 1931 roku działała w Brąswaldzie polska szkoła, której kierownictwo objął Wojciech Gromadecki. Kolejnymi nauczycielami byli: w latach 1934–1935 Adam Kołodziej, a po jego

²¹ Ksiądz Walenty Barczewski (1856–1928), działacz narodowy, historyk, folklorysta jest autorem etnograficznych prac *Kiermaszy na Warmii i Geografia polskiej Warmii*, napisał także *Piśmiennictwo polskie na Warmii w XIX i XX stuleciu*. Współredagował „Nowiny Warmińskie” i „Warmiaka” i współpracował z „Pielgrzymem”, i „Gazetą Olsztyńską”. Więcej zob. J. Chłosta, *Niezwykły proboszcz z Brąswaldu*, Olsztyn 2015; T. Oracki, *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla XIX i XX wieku (do 1945 roku)*, Olsztyn 1983.

²² M. Zientara-Malewska, *Wieś nad łąkami...*, s. 130.

Izba Pamięci Marii Zientary-Malewskiej w Brąswaldzie, źródło: <https://kulturawarminska.pl/miejsca/izba-pamieci-marii-zientary-malewskiej-w-braswaldzie/>

aresztowaniu do grudnia 1938 roku, tj. do momentu zamknięcia szkoły – Józef Tomke. W tej miejscowości utworzono także oddział Związku Polaków w Niemczech, w którego działania włączyli się ojciec i brat Zientarówny. W Brąswaldzie, przed domem, w którym się urodziła się poetka, znajdują się jej pomnik i pamiątkowa tablica.

Dla uczczenia pamięci o poetce w Brąswaldzie utworzono Izbę Pamięci Marii Zientary-Malewskiej, prowadzoną przez Fundację Prymus, pozarządową organizację non-profit. Izba znajduje się w budynku dawnej szkoły, z początku XX wieku, z czerwonej cegły, przywołującej czasy międzywojnia. Od powojnia do 1994 roku szkoła funkcjonowała jako polska placówka edukacyjna. Oprócz Izby Pamięci w budynku znajduje się także część konferencyjna, na piętrze odbywają się konferencje.

Najważniejsze fakty z jej życia, począwszy od urodzin, poprzez działalność poetycką i redaktorską w przedwojennej „Gazecie Olsztyńskiej”, po czasy powojenne, prezentują w Izbie Pamięci fotoobrazy. Znajdują się tam również rękopisy pism poetki i inne pamiątki. Izba wyposażona jest w przedmioty i sprzęty z czasów międzywojnia. Są tam także ręcznie tkane na krosnach chodniki, które dawniej zdobiły podłogi warmińskich chat. Na zewnątrz, na ścianie budynku umiejscowiona jest tablica przypominająca, że w latach 1931–1938 w Brąswaldzie istniała polska szkoła. Poza datą,

znajdują się na niej również nazwiska uczących w niej polskich nauczycieli²³. Rolę przewodnika i kustosza izby pełni Kazimierz Kisielew, który na co dzień jest nauczycielem języka polskiego w Bukwałdzie i redaktorem naczelnym "Gazety Dywickiej".

W świetlicy w Brąswaldzie odbywa się ponadto od lat 90. XX wieku Konkurs Recytatorski im. Marii Zientary-Malewskiej. Biorą w nim udział dzieci i młodzież z całego województwa warmińsko-mazurskiego. Organizatorem konkursu od wielu lat jest Fundacja Prymus działająca we współpracy z GOK Dywity i Sołectwem Brąswałd. Finansowo wspiera go gmina Dywity.

W konkursie biorą udział uczniowie szkół z Olsztyna, Dywit, Spręcowa, Tułówek, Bukwałdu, Frączek, Słupów, Barczewa, Rusi, Barcikowa, Łęgajn, Wrzesiny, Olsztynka, Sząbruka i Jonkowa, recytując wiersze nie tylko Marii Zientary-Malewskiej, ale także innych autorów z regionu.

Z inicjatywy Fundacji Prymus, w 100 rocznicę urodzin poetki – 4 września 1994 r. – został zaprojektowany i wyznakowany, następnie uroczystie przekazany do użytkowania, Szlak im. Marii Zientary-Malewskiej. Odzwierciedla on trasę wędrówek Marii Zientary-Malewskiej, która z rodzinnego Brąswałdu chodziła do Likus, miejsca zamieszkania jej dziadków. Szlak łączy następujące punkty: Olsztyn – Likusy, ul. Bałtycka, dom M. Zientary – Malewskiej, ul. Żbicza – jez. Tyrsko – jez. Redykajny – Wieś Redykajny – skrzyżowanie dróg leśnych – skrzyżowanie dróg, kolonia – jez. Karaśnik – Brąswałd²⁴

Szlak rozpoczyna się przy ul. Bałtyckiej na terenie Likus, stamtąd prowadzi ku ul. Żbiczej, a następnie zmierza brzegami jeziora Tyrsko i jeziora Redykajny. Po około 5 km dociera do wsi Redykajny. Dalsza część szlaku to głównie leśne drogi oraz brzegi jeziora Karaśnik. Dwa kilometry za jeziorem szlak dociera do Brąswałdu – miejscowości urodzin poetki, gdzie zobaczyć można m.in. jej dom rodzinny²⁵. Na szlaku organizowane są rajdy i wycieczki edukacyjne, propagujące wiedzę o poetce i regionie.

SZKOŁY IMIENIA POETKI

Poetka stała się patronką kilku szkół w regionie Warmii i Mazur. Szkole Podstawowej nr 3 w Kętrzynie, powstałej w 1959 roku, imię patronki nadano 2 października 1986 roku. Uroczystość tę zaszczyciły bratanice Marii Zientary-Malewskiej, które dokonały odsłonięcia tablicy pamiątkowej. Od tego czasu podczas uroczystości szkolnych rozbrzmiewa *Pieśń szkoły*, do której słowa ułożyła tutejsza nauczycielka Stefania Sobasz, a muzykę stworzył Kazimierz Mężżyński, a w niej pobrzmiwa fragment poświęcony patronce:

²³ <https://kulturawarminska.pl/miejsca/izba-pamieci-marii-zientary-malewskiej-w-braswaldzie/#>

²⁴ <http://www.szlaki.mazury.pl/Olsztyn-Likusy-ul-Baltycka-dom-M-Zientary-Malew.../szlak-20>

²⁵ A. Andrusikiewicz, *Na brąswaldzkim szlaku*, „Słowo” 1995, nr 176, s. 8.

*[...] O polskość tej ziemi, walczyła przez lata,
Maria Zientara – Malewska.
Wierzyła w każdego mądrego Polaka
i w siłę ojczyźnej swej mowy [...]*²⁶.

W 16. rocznicę śmierci poetki, 2 października 1990 roku, Kuratorium Oświaty i Wychowania w Olsztynie nadało imię Marii Zientary-Malewskiej Szkole Podstawowej Nr 30 w Olsztynie. Szkoła powstała jako pomnik poświęcony warmińskiej poetce. Zbudowano ją i wyposażono dzięki ofiarności społeczeństwa zamieszkującego województwo warmińsko-mazurskie. W jednej z sal znajdują się, przekazane przez Marię Surynowicz, pamiątki związane z życiem i twórczością patronki. Co roku we wrześniu organizowany jest w szkole Tydzień Patronki. Jak czytamy na stronie internetowej:

uczniowie poznają biografię Pani Marii, Jej wiersze, baśnie, legendy. Wykonują do materiałów przygotowanych przez nauczycieli rysunki, kolaże. Potem przed społecznością szkolną prezentują swoje prace, czytają utwory, opowiadają o patronce, zwyczajach panujących na Warmii, gdy żyła Maria Zientara-Malewska. Dzięki temu postać patronki staje się bliższa uczniom. Bardziej przemawia do nich słowo pisane poetki, gdy towarzyszy temu zabawa i twórcze działanie. W Tygodniu Patronki organizowane są również wyjazdy do Brąsławdu, miejsca urodzenia Marii Zientary-Malewskiej, by uczcić Jej pamięć, obejrzeć dom, w którym urodziła się poetka, zwiedzić piękny kościół z niezwykłymi malowidłami i witrażami. W ten sposób uczniowie poznają historię Warmii, podziwiają uroki tej ziemi, a przede wszystkim oddają hołd Marii Zientarze-Malewskiej²⁷.

Można tam także znaleźć informacje o jej życiu i twórczości. Są tu także bibliografia jej twórczości i zdjęcia rodzinne. Szkoła umieściła jej imię w refrenie swojego hymnu:

*Na ratuszu zegar bije,
Głosząc chwałę Warmii milej.
Patrzy na to z łezką w oku
Pani Maria gdzieś z obłoków
Ojców mowa, ojców wiara
Płomień w sercach nam rozpala,*

²⁶ <https://sp3ketrzyn1.edupage.org/a/piesn-szkoly>.

²⁷ <https://sp30.olsztyn.eu/index.php/o-naszej-szkole/>.

*A gdy serca są gorące,
To panuje wszędzie słońce*²⁸.

Placówka organizuje okazjonalne konkursy recytatorskie i plastyczne poświęcone poetce²⁹.

Szkoła Podstawowa w Barcikowie przyjęła na swoją patronkę Marię Zientarę-Malewską w 1999 roku. Kandydatura została wyłoniona przez uczniów starszych klas w wyniku propozycji złożonych w wypracowaniu *Wybierz postać na patrona szkoły i uzasadnij swoją odpowiedź*. Spośród wielu uczniów wybrali postać Marii Zientary-Malewskiej. Swoją decyzję uzasadnili tym, że poetka pochodziła z terenu Warmii, wywodziła się ze środowiska wiejskiego i nieobcy jej był los dzieci. Jej postać stała się szczególnie bliska i zrozumiała, przez co zyskała wśród nich duże grono przyjaciół. Uchwała w tej sprawie została podjęta na posiedzeniu Rady Miejskiej w Dobrym Mieście 24 czerwca 1999 roku, a uroczystość nadania odbyła się dzień później 25 czerwca. W szkole w owym czasie zgromadzono także sporo eksponatów i przedmiotów używanych dawniej przez tutajszkich mieszkańców i stworzono „Izbę warmińską”. Co roku przeprowadzany jest tu konkurs opowiadania legend warmińskich „Barstukowe gadanie”³⁰.

Patronką Szkoły Podstawowej z Oddziałami Dwujęzycznymi w Dywitach stała się Maria Zientara-Malewska w roku 2018. Zmiana patrona szkoły podstawowej nastąpiła w wyniku wdrażanej od 1 września 2017 roku reformy edukacji. W związku z tym, że w funkcjonującym dotychczas Zespole Szkół w Dywitach każda ze szkół wchodzących w jego skład posiadała patrona (w szkole podstawowej była nim „Gazeta Olsztyńska”, a w gimnazjum Maria Zientara-Malewska), prawo oświatowe wskazało na możliwość dokonania wyboru patrona spośród funkcjonujących. W maju 2017 roku, z inicjatywy rady rodziców, przeprowadzone zostało głosowanie na patrona (wśród uczniów, nauczycieli i rodziców szkoły) i znaczącą większością głosów wybrano Marię Zientarę-Malewską jako nowego patrona ośmioletniej szkoły podstawowej. Do wniosku społeczności szkolnej przychyliła się dnia 23 lutego 2018 roku Rada Gminy Dywity, co zostało potwierdzone stosowną uchwałą³¹.

TABLICA PAMIĄTKOWA W OLSZTYNIE

W październiku 2009 roku z okazji 25. rocznicy śmierci poetki i obchodów 80-lecia szkolnictwa polskiego na Warmii, postanowiono uczcić pamięć o niej tablicą,

²⁸ Szkoła Podstawowa nr 30 im. Marii Zientary-Malewskiej w Olsztynie, <https://sp30.olsztyn.eu/index.php/patronka/> [dostęp: 25.06.2023].

²⁹ J. Majewska, *Ocalmy od zapomnienia*, „Kajet” 2015, nr 4 (108), s. 11.

³⁰ <https://spbarcikowo.stronyzklasa.pl/nadanie-imienia,34.pl>.

³¹ M. Grzegorzcyk, *Szkoła Podstawowa w Dywitach będzie nosić imię Marii Zientary-Malewskiej*, „Gazeta Dywicka” 2018, nr 1, s. 14.

Tablica pamiątkowa przy ulicy Marii Zientary-Malewskiej w Olsztynie, źródło: <https://zabytki.olsztyn.eu/rzezyby-pomniki-tablice-i-kamienie-pamiatkowe/tablice/tablica-pamiatkowa-marii-zientary-malewskiej-ul-m-zientary-malewskiej.html>

umieszczoną na fasadzie secesyjnej kamienicy nr 3 przy obecnej ul. Marii Zientary-Malewskiej, na osiedlu Zatorze, gdzie pisarka mieszkała w latach 1949–1981. Powołano społeczną grupę inicjatywną, w której znaleźli się pomysłodawcy upamiętnienia warmińskiej poetki, w tym bratanica Zientary-Malewskiej, Maria Surynowicz, Elżbieta Fabisiak oraz historyk Jan Chłosta, a także instytucje: Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, Oddział Związku Literatów Polskich w Olsztynie, Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego oraz szkoły noszące imię poetki. Fundusze na wykonanie zebrano, sprzedając specjalne cegielki o nominale 10 zł. Inicjatywę można było zrealizować także dzięki dotacji władz miasta. Patronat honorowy nad uczczeniem pamięci poetki objął prezydent Olsztyna, Piotr Grzymowicz.

Tablica wykonana z brązu, przedstawiająca portret Marii Zientary-Malewskiej i zawierająca fragment jej utworu pt. *Pieśń Warmianki*, której projektantką jest Sara Szerszunowicz, była uczennica Państwowego Liceum Plastycznego im. Erica Mendelshona w Olsztynie, a następnie studentka ochrony dóbr kultury na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, została odsłonięta 3 września 2010 r. W uroczystości udział wzięli: Maria Surynowicz, przedstawiciele władz miasta, starostwa i duchowieństwa, delegacje szkół, dzieci z Przedszkola „Szesnastka” oraz mieszkańcy Olsztyna³².

WSPÓŁCZESNE MIEJSCA WIEDZY O POETCE

Naturalnym miejscem gromadzenia wiedzy o poetce są zasoby olsztyńskich bibliotek. Najbogatsze zbiory, obejmujące autografy, korespondencję, maszynopisy wszelkich tekstów jej autorstwa, można pozyskać w Bibliotece Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie. Źródłem wiedzy o poetce jest także *Bibliografia Warmii i Mazur z lat 1945–2022* znajdująca się w katalogu Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Olsztynie.

W propagowaniu twórczości Marii Zientary-Malewskiej uczestniczy Polskie Radio Olsztyn. Aktualnie na stronie internetowej dostępnych jest osiem podcastów, dotyczących jej życia, twórczości i sposobów upamiętniania z lat 1995–2022³³. Ich autorami są Ewa Zdrojkowska, Joanna Ostrouch-Kamińska, Anna Kulik, Mariusz Borsiak i Mirosław Sochacki. W siedzibie radia można także dotrzeć do innych materiałów archiwalnych, m.in. wywiadów, których udzielała.

Zientara-Malewska stała się także bohaterką filmów. Jeszcze w 1983 roku, powstał biograficzny film, w reżyserii Edwarda Sulikowskiego, pt. *Śladami twardej drogi*, tytułem nawiązujący do jej wspomnień, pokazujący życie, twórczość i działalność poetki. Premiera filmu miała miejsce 18 listopada 1983 r. w olsztyńskim Domu Polskim w Olsztynie, a poetka wzięła w niej udział³⁴.

W 2010 roku z inicjatywy gminy Dywity powstał filmowy dokument, składający się z trzech części, w którym o życiu poetki opowiada jej bratanica, Maria Surynowicz³⁵.

Z kolei w 2016 roku dziennikarka „Gazety Olsztyńskiej”, Beata Brokowska, na podstawie własnego scenariusza stworzyła film o Zientarze-Malewskiej z serii *Znani z Warmii: wczoraj i dziś – Maria Zientara-Malewska wg projektu realizowanego przez*

³² Więcej – zob. J. Chłosta, *Tablica na cześć warmińskiej poetki*, „Posłaniec Warmiński” 2010, nr 3–4, s. 67; E. Mażgał, *Poetka, która promieniowała radością*, „Gazeta Olsztyńska” 2010, nr 208, s. 2; http://leksykonkultury.ceik.eu/index.php/Tablica_Marii_Zientary-Malewskiej_w_Olsztynie.

³³ Audycje są dostępne w Archiwum Radia Olsztyn: <https://archiwum.radioolsztyn.pl/search?term=Zientara-malewska>.

³⁴ K. Lenkiewicz, *Wierna swej „Twardej drodze”*, „Warmia i Mazury” 1984, nr 1.

³⁵ Trzy części filmu dostępne są na Youtube: Maria Zientara-Malewska Cześć 1 <https://www.youtube.com/watch?v=td5E24DsJvg>, Maria Zientara-Malewska Cześć 2 <https://www.youtube.com/watch?v=RMokKMT6ojM>, Maria Zientara-Malewska Cześć 3 <https://www.youtube.com/watch?v=Pt5um2d9JW4>.

Fundację Instytutu Badań i Edukacji Społecznej przy współpracy z GO TV, współfinansowanego przez samorząd Olsztyna³⁶.

Do osoby i twórczości Marii Zientary-Malewskiej powraca się przy różnych okazjach. Od 2013 roku widzowie Olsztyńskiego Teatru Lalek mogli oglądać premierę spektaklu pt. *Na Warmii... dawno*, dawno temu opartego na trzech baśniach Marii Zientary-Malewskiej, w reżyserii Zbigniewa Głowackiego i w wykonaniu Hanny Banasiak, Jagny Polakowskiej i Romana Wołosika. Baśnie opowiadają o jeziorze Łansik (Linowskie), o jeziorze Skanda, oraz o jeziorze Karaśnik. Przedstawienie weszło na stałe do repertuaru teatru. Jak można przeczytać na stronie teatru:

Ich akcja [baśni – przyp. autora] rozgrywa się nie za siedmioma górami, nie za siedmioma rzekami, ale blisko nas, w bardzo konkretnych miejscach, nad konkretnymi warmińskimi jeziorami. Jest to sceniczna podróż, mająca swe źródła w uteatralnionej zabawie dziecka i zapomnianej już sztuce opowiadania. Tworzywem naszej scenicznej opowieści są barwne i przejmujące fabuły. Formy lalkowe nawiązują do dziecięcych zabawek³⁷.

W gminie Dywity, w której leży Brąswałd, rodzinna wieś poetki, w ramach cyklicznego projektu dla młodzieży, pt. „Cyfrowy Świat na Sztaludze”, pod opieką Arkadiusza Dziczka, w latach 2015–2016, odbyły się warsztaty „Szlakiem legend Marii Zientary-Malewskiej”. Uczestnicy projektu po zapoznaniu się z miejscami i miejscowościami wymienionymi w legendach autorki, lokalizowali je na mapie. Następnie, na podstawie zdjęć wykonanych dronem, namalowano mapę, przedstawiającą miejsca, o których autorka pisała legendy. Wykonano też prezentację multimedialną i reportaż *O Marii Zientarze-Malewskiej*³⁸.

Na 123. urodziny Marii Zientary-Malewskiej 16 września 2017 roku odbyły się warsztaty „Mali Bajarze”, zainspirowane twórczością Marii Zientary Malewskiej, a organizowanych przez Szkołę Podstawową Nr 13 w Olsztynie, Miejski Ośrodek Kultury i Hufiec Warmiński ZHP im. Ryszarda Knosafy. Przez całe wakacje dzieci uczyły się

³⁶ Film jest dostępny na Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=ynjBWYfmB04>. Cały projekt obejmował realizację siedmiu filmów, pokazujących dzieje Warmii przez prezentację ważnych ludzi tu mieszkających: Mikołaja Kopernika, Ignacego Krasickiego, Seweryna Pieniężnego, Marii Zientary-Malewskiej, Feliksa Nowowiejskiego, Ericha Mendelsohna. Ostatni film opowiadał o 550. rocznicy przyłączenia Warmii do Polski. Wspólnym elementem filmów jest muzyka Feliksa Nowowiejskiego, między innymi w wykonaniu orkiestry Filharmonii Warmińsko-Mazurskiej, więcej – zob. <https://gazetaolsztynska.pl/404435,Warmia-Maria-Zientara-Malewska-nauczycielka-i-poetka.html>.

³⁷ <https://teatrlalek.olsztyn.pl/spektakl/na-warmii-dawno-dawno-temu/17> Spektakl zaprezentowany podczas Międzynarodowego Festiwalu Teatrów Lalek (PiF) w Zagrzebiu (Chorwacja) 14.09.2013 zdobył dwie prestiżowe nagrody: pierwszą za najlepszą animację dla zespołu OTL i drugą za lalki dla Ireneusza Salwy.

³⁸ Efekt pracy młodzieży został zaprezentowany podczas uroczystego podsumowania projektu, które odbyło się w Izbie Pamięci Marii Zientary-Malewskiej w Brąswałdzie – zob. Mery, *Śladami legend Marii Zientary-Malewskiej*, „Gazeta Dywicka” 2015, nr 5, s. 3.

Karta pocztowa wydana w 125-lecie urodzin Marii Zientary-Malewskiej, źródło: <https://sdpolsztynpl.wordpress.com/2019/09/04/125-rocznica-urodzin-marii-zientary-malewskiej/>

aktorstwa, śpiewu i przede wszystkim opowiadania historii oraz wymyślenia niezwykłych postaci zamieszkujących olsztyńskie Zatorze³⁹.

Z kolei okazji kolejnej rocznicy urodzin warmińskiej poetki Stowarzyszenie Sympatyków Filatelii Maltańskiej we współpracy z Towarzystwem Naukowym im. Wojciecha Kętrzyńskiego, Ośrodkiem Debaty Międzynarodowej w Olsztynie i Warmińsko-Mazurskim Oddziałem Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich (SDP) w 2019 roku wydało specjalną kartkę pocztową, znaczek z wizerunkiem Marii Zientary-Malewskiej oraz stempel okolicznościowy.

We wrześniu 2021 roku, w rocznicę urodzin poetki na stronie Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie zaprezentowano galerię zdjęć ze zbiorów Archiwum Muzeum⁴⁰.

Jak widać na podstawie licznych przykładów, w upamiętnianie wiedzy o Marii Zientarze-Malewskiej włączają się zarówno instytucje samorządowe i pozarządowe, kulturalne i oświatowe, jak i pojedyncze osoby. Audycje radiowe i filmy oświatowe

³⁹ E. Mazgal, *Urodziny dzielnej poetki*, „Gazeta Olsztyńska” 2017, nr 215, dodatek „Tydzień w Olsztynie i Powiecie”, nr 37, s. 20.

⁴⁰ <https://muzeum.olsztyn.pl/5818,maria-zientara-malewska.html>.

stanowią dodatkowe wsparcie⁴¹. Odbiorcami tych działań są młodzi i starzy mieszkańcy regionu, dla których organizowane są rajdy, konkursy czy warsztaty. To oni odwiedzają najczęściej Izbę Pamięci w Brąswaldzie. Jeśli w tym procesie aktywnie uczestniczyć będą nauczyciele i wychowawcy, angażując uczniów, dopóty można być spokojnym, że pozostanie istotną częścią regionalnej edukacji. Ważne jednak, aby przy okazji wszelkich inicjatyw sięgać do spuścizny materialnej, jaką stanowią utwory poetki i opracowania jej twórczości. Tylko wtedy będzie miała szansę na realizację koncepcja wspomnianego na początku rozważań Pierra Nory.

BIBLIOGRAFIA

Opracowania

- Achremczyk S., *Historia Warmii i Mazur*, t. 2, Olsztyn 2011.
- Assmann A., *Pamięć miejsc – autentyzm i upamiętnianie*, tłum. Justyna Górny, w: A. Assmann, *Między historią a pamięcią. Antologia*, red. Magdalena Saryusz-Wolska, Warszawa 2013.
- Burszta W. J., *Różnorodność i tożsamość. Antropologia jako kulturowa refleksyjność*, Poznań 2004.
- Chłosta J., *Debiutanckie wiersze Marii Zientary-Malewskiej*, „Prace Literaturoznawcze” 2014, nr 2.
- *Maria Zientara-Malewska*, w: *100 wybitnych postaci Warmii i Mazur*, Olsztyn 2018.
- *Niezwykły proboszcz z Brąswaldu*, Olsztyn 2015.
- Czytaliśmy sercem. Wspomnienia o Marii Zientarze-Malewskiej*, wstęp i opracowanie J. Chłosta, Olsztyn 1994.
- Daniluk J., *Wizerunek działaczek ruchu polskiego w twórczości Marii Zientary-Malewskiej*, „Echa Przeszłości” 2021, nr 22/1.
- Geertz C., *Historia i antropologia*, przeł. S. Sikora, „Polska Sztuka Ludowa. Konteksty” 1997 nr 1–2.
- Kędziora Alicja, *Miejsca pamięci w zarządzaniu pamięcią o artyście*, „Zarządzanie w Kulturze” 2012, nr 13, z. 2.
- Kunce A., *Tożsamość i postmodernizm*, Warszawa 2003.
- Laniec D.J., *Województwo olsztyńskie w latach 1945–1948. Studia z odbudowy pozarolniczych działów gospodarki*, Olsztyn 1978.
- Majewska J., *Ocalmy od zapomnienia*, „Kajet” 2015, nr 4 (108).
- Maria Zientara-Malewska (1894–1984). Życie i twórczość, bibliografia*, oprac. J. Kępiśta i in., Olsztyn 1995.
- Melosik Z., Szkudlarek T., *Kultura, tożsamość i edukacja – migotanie znaczeń*, Kraków 2010.
- Olsztyńskie biografie literackie 1945–1988*, praca zbiorowa, red. J. Chłosta, Olsztyn 1991.
- Okręg Mazurski w raportach Jakuba Prawina, wybór dokumentów 1945 r.*, wyb. T. Baryła, Olsztyn 1996.
- Oracki T., *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla XIX i XX wieku (do 1945 roku)*, Olsztyn 1983.
- Sakson A., *Współczesne zróżnicowania etniczno-regionalne na Warmii i Mazurach*, w: *Polskość i symbioza kultur w integrującej się Europie*, pod red. J. Damrosza, Ciechanów 2000.
- Sawicka H., *Maria Zientara-Malewska. Monografia życia i twórczości*, Olsztyn 1998.
- *Maria Zientara-Malewska: zarys monograficzny życia i twórczości*, Olsztyn 1988.
- Szpociński A., *Miejsca pamięci (lieux de mémoire)*, „Teksty Drugie” 2008, nr 4.
- Warmiacy i Mazurzy w PRL, wybór dokumentów. Rok 1945*, wyb. T. Baryła, Olsztyn 1994.
- Zdrojkowska E., *Literacki atlas Warmii i Mazur*, Olsztyn 2020.
- Zientara-Malewska M., *O różnych kłobukach, skarbach i zaklętych zamkach*, wyb. i oprac. J. Chłosta, ilustr. M. Śrutkowska-Felińska, Olsztyn 2008 (II wyd. Olsztyn 2014).
- *Wiersze wybrane*, oprac. H. Sawicka, J. Chłosta, Olsztyn 2004.
- *Wieś nad łąkami*, przedmowa, oprac. H. Sawicka, Olsztyn 1988.

⁴¹ W 2016 roku pojawił się pomysł stworzenia pomnika poetki w Parku Centralnym lub w okolicach olsztyńskiego zamku. O inicjatywie artystki Vanessy Kurmin, która wcześniej poświęciła Zientarze-Malewskiej serię obrazów, pisała „Gazeta Olsztyńska” w styczniu tego roku. Aprobatorywnie wypowiadali się wówczas prof. Zbigniew Chojnowski i dr Jan Chłosta, badacze piśmiennictwa Warmii i Mazur. Pomnik nie powstał do tej pory, choć autorka pomysłu skierowała już wtedy prośbę o zgodę do Urzędu Miasta (E. Zdanczewicz-Pękala, *Usiądziemy na ławeczce obok znanej warmińskiej poetki?*, „Gazeta Olsztyńska” 2016, nr 16, s. 6).

Prasa

„Gazeta Dywicka”

- 2015, nr 5.
- 2018, nr 1.

„Gazeta Olsztyńska”

- 2010, nr 208.
- 2016, nr 16.
- 2017, nr 215.

„Posłaniec Warmiński”

- 2010, nr 3–4.

„Słowo”

- 1995, nr 176

„Warmia i Mazury”

- 1984, nr 1.

Źródła internetowe

<https://gazetaolsztyńska.pl/404435,Warmia-Maria-Zientara-Malewska-nauczycielka-i-poetka.html> (dostęp: 30.06.2023).

Archiwum Radia Olsztyn: <https://archiwum.radioolsztyn.pl/search?term=Zientara-malewska> (dostęp: 4.07.2023).

http://leksykonkultury.ceik.eu/index.php/Tablica_Marii_Zientary-Malewskiej_w_Olsztynie (dostęp: 25.06.2023).

<http://www.szlaki.mazury.pl/Olsztyn-Likusy-ul-Baltycka-dom-M-Zientary-Malew.../szlak-20> (dostęp: 29.06.2023).

<https://kulturawarmińska.pl/miejsca/izba-pamieci-marii-zientary-malewskiej-w-braswaldzie/#> (dostęp: 27.06.2023).

<https://muzeum.olsztyn.pl/5818,maria-zientara-malewska.html> (dostęp: 7.07.2023).

<https://sp30.olsztyn.eu/index.php/o-naszej-szkole/> (dostęp: 25.06.2023).

<https://sp3ketrzyn1.edupage.org/a/piesn-szkoly> (dostęp: 25.06.2023).

<https://spbarcikowo.stronzyklasa.pl/nadanie-imienia,34.pl> (dostęp: 25.06.2023).

<https://teatrlalek.olsztyn.pl/spektakl/na-warmii-dawno-dawno-temu/17> (dostęp: 5.07.2023).

Maria Zientara-Malewska, część 1 <https://www.youtube.com/watch?v=td5E24Dsjvg>, (dostęp: 4.07.2023).

Maria Zientara-Malewska, część 2 <https://www.youtube.com/watch?v=RMokKMT6ojM>, (dostęp: 4.07.2023).

Maria Zientara-Malewska, część 3 <https://www.youtube.com/watch?v=Pt5um2d9JW4> (dostęp: 4.07.2023).

Szkoła Podstawowa nr 30 im. Marii Zientary-Malewskiej w Olsztynie, <https://sp30.olsztyn.eu/index.php/patronka/> (dostęp: 25.06.2023).

Znani z Warmii: wczoraj i dziś – Maria Zientara-Malewska <https://www.youtube.com/watch?v=ynjBWYfmB04>. (dostęp: 4.07.2023).